

MENS :
een indringende
en educatieve
visie op het
leefmilieu

Dossiers en rubrieken
didactisch gewikt
en gewogen door
eminente specialisten

50

Speciale editie

MENS

Driemaandelijks populair-wetenschappelijk tijdschrift

GELUKKIG DIER, GELUKKIGE MENS

Dierenwelzijn als werkwoord voor jou en voor mij

UITGIFTEKANTOOR 2000 ANTWERPEN X

Milieu-
Educatie,
Natuur &
Samenleving

Inhoud

Gelukkig dier, gelukkige mens	3
De kunst van de keuze	4
Het beest zelf	4
Voelt de kip zich lekker?	5
De belangen van de beesten	8
Wij en de andere dieren	11
Ondertussen in België	13
De toekomst	15

Voorwoord

Beste lezer,

50 nummers van MENS. Hoe moet men daar tegenaankijken? Een mijlpaal? Zeker weten. 50 nummers vol inspanningen, overpeinzingen, talent dat bovendrijft, 50 nummers vol lief en leed en inzet van verschillende mensen, met hun eigen ideeën, en dus met tal van discussies waardoor die ideeën vorm kregen. Onze mijlpaal is meteen een memoriaal voor al de verzette literaire bergen.

Een krachtcentrale, dat zijn ze ook. Om bij te tanken. Om te merken dat we al 50 nummers lang - zo denken we - goed werk verrichten. En om af en toe terug te bladeren, en te merken dat we geregeld de nagel op de kop hebben geslagen. Van bij het eerste nummer over dioxines en PCB's (anno 1991), jaren voor de crisis in ons land losbarstte.

En een wegwijzer, tenslotte. Die 50 dossiers dienen immers als leidraad, als erfenis waarmee we nieuwe horizonten kunnen ontdekken. Nieuwsgierigheid, kennis en inzicht in de verscheidenheid van wetenschap en nieuwe technologieën zijn nu eenmaal onmisbaar geworden in onze samenleving. Laten we het daarover eens zijn. Maar ontdekken vergt energie, inspanning, denkwerk en discipline om zich te verplaatsen in het standpunt van een ander, om zo een dialoog aan te gaan en tot een visie te komen die hopelijk weer wat dichterbij de waarheid staat.

In dit nummer willen we u opnieuw uitnodigen om na te denken. Over hoe wij omgaan met dieren. En we willen dit thema verhouden van alle emotionele polemieken die er de laatste jaren over gehouden zijn. Geen slogans waarin veehouders als beestenbeulen worden afgeschilderd, geen schimpscheuten over dromers met hun hoofd in de wolken en hun voeten in grazige weiden. We weten allemaal goed genoeg dat we het dan enkel hebben over de uitzonderingen.

Wel willen we u laten wikken, wegen, objectiveren, kennis verzamelen, hopelijk aanzetten tot verder lezen.

We willen een eerder theoretisch kader aanbieden waarin u zelf aan de slag kunt.

We willen u prikkelen om wat u als vanzelfsprekend beschouwt rond dieren en hun welzijn, in vraag te stellen.

Geert Potters,
in naam van de redactie van MENS

MENS is een uitgave van de VVB vzw, de Vlaamse Vereniging voor Biologie. In het licht van het huidige maatschappijmodel ziet zij objectieve wetenschappelijke voorlichting als één van de basisdoelstellingen.

www.2mens.com

Onder de auspiciën van:

- Federale diensten voor Wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden (DWTC)
- Belgisch Werk tegen Kanker en Vlaamse Kankerliga
- Koninklijke Vlaamse Chemische Vereniging (K.V.C.V.)
- Koninklijke Vlaamse Ingenieursvereniging (KVIV)
- Vereniging Leraars Wetenschappen (VeLeWe)
- Vereniging voor het Onderwijs in de Biologie (V.O.B.)
- Vereniging Leraars Aardrijkskunde (V.L.A.)
- Vlaamse Ingenieurskamer (V.I.K.)
- Water - Energie - Leefmilieu (WEL)
- Centrum voor Milieusanering, U. Gent
- Verbond der Vlaamse Academics (V.V.A.)
- Nederlands Instituut voor Biologen (NIBI)
- Natuur & Wetenschap
- Provinciaal Instituut voor Milieu-Educatie (PIME)
- Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen (KMDA)
- Zoo Antwerpen en dierenpark Planckendaal
- Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN)
- Koninklijk Instituut voor het duurzaam beheer van de Natuurlijke rijkdommen en de bevordering van de schone Technologie (K.I.N.T.)

Coördinatie:

Prof. Dr. R. Caubergs
roland.caubergs@ua.ac.be

Hoofd- en eindredactie:

Dr. G. Potters
mens@ua.ac.be

Kernredactie:

A. Van der Auweraert, UA
R. Caubergs, UA
C. Thoen, middelbaar onderwijs
B. Van de Vijver, UA

Info en abonnementen:

C. De Buysscher
Te Boelaarlei 23, 2140 Antwerpen
Tel.: 03 312 56 56 - Fax: 03 309 95 59
corry.mens@pandora.be

Abonnement: 18 € op nr. 777-5921345-56

Educatief abonnement: 10 €
of losse nummers: 3,15 €
(mits vermelding instellingsnummer)

Promotie en externe relaties

I. Van Herck
GSM: 0475 97 35 27
Fax: 051 22 65 21
inge.vanherck@ua.ac.be

Topic and fund raising:

Dr. S. De Nollin
Tel.: 03 609 52 36 - Fax 03 609 52 37
e-mail: sonja.denollin@ua.ac.be

Verantwoordelijke uitgever:

Prof. Dr. R. Valcke
roland.valcke@luc.ac.be

Met dank voor de illustraties aan:
Jacques Van Outryve, Centrum voor Agrarische Bio-en Milieu Ethiek (CABME), KULeuven
Marcel Bekken, De Beeldkuil
Hilde Van Craen
Peter Faes, O•Devie

© Alle rechten voorbehouden MENS 2004

Gelukkig dier, gelukkige mens

Dierenwelzijn als werkwoord voor jou en voor mij

Dit dossier werd samengesteld door Geerdt Magiels, wetenschapsjournalist en Dirk Lips, KaHo Sint-Lieven Gent en Centrum voor Agrarische Bio-en Milieu Ethiek (CABME), KULeuven aan dit nummer werkten mee:

Jan Bosmans, arts, medisch-wetenschappelijk publicist

Dr Geert Potters, Universiteit Antwerpen

Jacques Van Outryve, Centrum voor Agrarische Bio-en Milieu Ethiek (CABME), KULeuven

Eet jij vlees omdat je weet dat het goed voor je is? Eet jij geen vlees meer omdat je vindt dat het erg is om dieren pijn te doen? Heb jij geen problemen met het eten van een rundersteak terwijl je gruwet van het idee van een paardenfilet? Weet jij hoe de kippen leven die zorgen voor jouw zacht gekookte eitje op zondagmorgen? Is het beter een forel te vangen of om hem te kweken? Denk je dat wij mensen kunnen weten wanneer een dier gelukkig of ongelukkig is?

Al deze vragen draaien rond ethische vraagstukken over het welzijn van de dieren. Ze stellen de fundamentele vraag naar hoe we ons verhouden met de dieren die we kweken om te eten of voor een deel van ons menu te zorgen. Het zijn maar enkele vragen die misschien eenvoudig lijken maar niet altijd even gemakkelijk kunnen beantwoord worden. Bovendien zijn het vragen waarop verschillende mensen blijkbaar heel verschillende antwoorden geven. De antwoorden staan soms haaks op elkaar. De mensen die in die antwoorden geloven, staan dan ook wel eens met getrokken zwaarden tegenover elkaar.

Opkomend voor hun eigen gelijk, schrikken sommigen er niet voor terug terroristische aanslagen te plegen op snelle eetgelegenheden. Anderen voeren gedreven (sommigen zeggen overdreven) actie tegen de manier waarop sommige

dieren behandeld worden. Nog anderen houden het bij biologisch gekweekt vlees op hun bord in de stille hoop dat die dieren goed behandeld werden. Weer anderen eten rustig voort en denken 'het zijn toch maar beesten'. Deze aflevering van MENS probeert om dit hete hangijzer, waarover dierenrechtenactivisten, landbouwers, politici en consumenten soms uitzichtloos lijken te kunnen twisten, op een frisse manier te benaderen. We willen de discussie niet opnieuw aanzwengelen, maar hopen dat iedereen na het lezen van dit dossier de standpunten van de anderen misschien met iets meer begrip zal kunnen beschouwen.

We gaan het in dit nummer niet hebben over andere heikele kwesties die ook met het lot van dieren verbonden zijn. We gaan geen antwoorden proberen te vinden op vragen zoals: Mogen we ratten of muizen kweken om geneesmiddelen te onderzoeken? Is het geoorloofd experimenten te doen met konijnen? En met honden? En met apen? Moesten stierengevechten of vinkenwedstrijden verboden worden? Kan een huisdier in de huiskamer, een vogel in een kooitje of een vis in een bokaal gelukkig zijn? Worden veel gezelschapsdieren niet in feite misbruikt door hun baasjes? Misschien brengt wat je hierna leest je op ideeën om ook op die vragen een bevredigend antwoord te vinden, maar in dit nummer bekijken we uitsluitend de verhouding tussen mensen en landbouwhuisdieren.

SAAMENLEVING MILIEU
NATUUR
MISCHEN
EDUCATIE

*'His answer to every problem, every setback was 'I will work harder!'
George Orwell in Animal Farm over Boxer de hengst.*

*Olifanten horen zo goed de laagste bastonen,
dat een technoconcert voor hen wellicht een
ongehoorde diepgang vertoont...*

DE KUNST VAN DE KEUZE

Ethiek begint hier en nu

We maken elke dag keuzes. Grote en kleine, soms heel bewust, soms zonder er bij na te denken. Je neemt wel of niet nog een frisdrank. Je springt op tijd uit je bed, zodat je rustig kan ontbijten en op je gemak de tram haalt. Of je blijft nog wat liggen soezen zodat je het ontbijt zal moeten overslaan en je moet rennen om de tram te halen. Je stelt je huiswerk nog wat uit voor Zorro of om te gaan sporten. Is het een beter dan het ander? Hoe bepaal je wat goed is en wat slecht?

Van zodra je die woorden gebruikt, wordt het ernstig. Je bevindt je met je grote en kleine beslommeringen van elke dag plots op het kruispunt van de ethiek, waar Goed en Kwaad elkaar tegenkomen. De ethiek is een onderafdeling van de filosofie. De filosofie is de georganiseerde discipline van de mens om over de dingen na te denken. (Tot nader orde heeft geen enkele andere diersoort zich aangediend om die discussie mee te voeren.) De ethiek is de gespecialiseerde vorm van filosofie die zich bezighoudt met wat mag en niet mag, wat kan en niet kan. Zo is *In de Ban van de Ring* een geromantiseerde variant van het grote verhaal over de strijd tussen goed en kwaad dat al zo oud is als de straat en dat op steeds nieuwe manieren de kop op steekt. In verhalen, op televisie, in de geschiedenisles en in de discussie over het wel en wee van de dieren.

Terwijl je heel mooie algemene ethische principes kan hebben over wat kan en mag of moet, wordt het een ander paar

mouwen in de koele concreetheid van elke dag. In onze omgang met dieren spelen verschillende factoren een rol: het welzijn van de dieren, maar ook het welzijn van de mensen (economisch, gezondheid, geluksgevoel, ...) en van het milieu (vervuiling, recyclage, mestoverschot, behoud van genetische diversiteit,...).

De onmacht van de tegenstellingen

Ethiek lijkt misschien allemaal theoretisch of ingewikkeld, maar het gaat uiteindelijk om leren nadenken over wat wij doen of niet doen, wat wij goed of slecht vinden (en de grote verschillen die er soms bestaan tussen wat mensen denken of zeggen en wat ze uiteindelijk doen), bij onszelf en bij anderen.

Vroeg of laat beoordeel je mensen op hun daden. Alle mooie woorden ten spijt, het is pas als iemand handelt dat je weet welk vlees je in de kuip hebt. In dit geval is dat vlees juist het probleem. Je eet het of je eet het niet, je bent voor of je bent tegen, een andere mogelijkheid lijkt er niet te zijn. Polarisation heet dat fenomeen en het wordt dan moeilijk om nog te ontsnappen uit de voorgenomen stellingen. Nochtans is dat iets wat de ethiek leert. Wat de een met de beste bedoelingen doet, wordt door de ander om andere redenen afgekeurd. Of omgekeerd. Wat voor de een walgelijk is, wordt door de ander getolereerd.

In een samenleving als de onze komen die standpunten elkaar vroeg of laat tegen, dat heet dan democratie. Met een beetje nieuwsgierigheid en wat respect lukt het misschien om ondanks

de meningsverschillen toch het algemene dierenwelzijn te verhogen. In een moderne maatschappij kunnen tegenstellingen de samenleving juist verrijken als we maar beseffen dat niet alle grote idealen van iedereen in één klap kunnen bereikt worden. En dat we op de langzame kronkelende weg daar naartoe samen heel wat kunnen realiseren.

HET BEEST ZELF

Denken over dierenwelzijn begint bij het dier zelf. En met de vaststelling dat dieren anders zijn, anders dan mensen.

Mensen zijn misschien wel dieren, maar dieren zijn geen mensen. We zijn nogal snel geneigd ons in de plaats van een dier te stellen en te denken dat koeien, honden of varkens de wereld beleven zoals wij. En dat zij gelukkig zijn in situaties waarin wij gelukkig zouden zijn. Niets is minder waar. Dieren leven in een heel andere wereld. Ze zien, horen, ruiken en voelen anders. Ze nemen dingen waar die wij nooit kunnen waarnemen,

Wat wij stille noemen, kan voor een hond dus onverdragelijk lawaai zijn...

RADAR en SONAR moderne technologie? Millennia geleden uitgevonden door de evolutie, de vleermuizen en de dolfijnen.

tenzij misschien onrechtstreeks met gesofistikeerde meetapparatuur.

Het bereik van ons gehoor ligt tussen de 20Hz en 200Hz. Honden horen frequenties die voor ons trommelvlies veel te hoog zijn om nog waargenomen te kunnen worden. Laat die geluiden op een hond los en hij wordt gek, terwijl wij van die geluiden niets merken. Olifanten horen dan weer geluiden bij frequenties

lager dan 20Hz. De laagste bastonen die wij niet kunnen waarnemen, maken hen dol. Vleermuizen 'zien' de wereld, ook in het donker via een biologische radar van ultrasoon geluid. Ultrasoon voor ons, niet voor hen.

Het universele zenuwstelsel

Een van de mooie aspecten van de natuur is misschien wel dat het leven

ondanks alle verschillen tussen bacteriën en chimpansees of tussen kwallen en arenden, toch steeds dezelfde biologische basissystemen gebruikt. Het DNA is een universele informatiedragende molecule, cellen zijn in alle organismen heel gelijkend, de stofwisseling verloopt op zeer gelijkaardige manieren. Ook ons zenuwstelsel is sterk verwant met dat van andere dieren, en zeker met dat van

Tussen nut en deugd

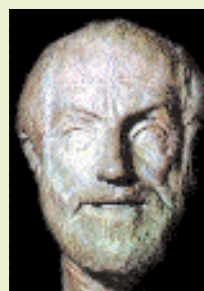
Zolang de mens bestaat, denkt de mens na. Al onder de eerste appelboom vroegen hij en zij zich vanalles af. Het leven stelt je voortdurend voor vragen. Een van die vragen is : "Wat moet ik doen?" Over die eenvoudige vraag hebben de grootste filosofen zich in de loop der tijden het hoofd gebroken. Terugblikkend op al dat ethisch breinbrekend werk valt het op dat er verschillende manieren zijn om een antwoord te geven op die vraag. Iedere filosoof, maar net zo goed ieder weldenkend mens, zoekt naar een antwoord op die vraag vanuit zijn of haar manier van leven, bepaald door cultuur, religie, kennis, werk of sociale kring. Iemands morele keuzes hangen samen met diens levensstijl.

Zo hecht de een bijvoorbeeld alle belang aan een goed, deugdzaam leven. Dat was 2300 jaar geleden het standpunt van de Griek Aristoteles. Je doet het juiste ding op het juiste moment. Een moedig mens loopt meer gevaar dan de lafaard, en minder dan een roekeloze. Hij (of zij) loopt niet meer risico dan nodig, maar trotseert gevaren waar de angsthaas voor gaat lopen. De deugd houdt je op de gulden middenweg.

Een ander legt meer nadruk op de natuur van ons mens-zijn. Zoals Spinoza in de Nederlanden van de zeventiende eeuw: wij zijn sociale wezens en om onszelf zo goed mogelijk in stand te houden zijn we aangewezen op de anderen. Als we ervoor zorgen dat zij gelukkig zijn, zullen we dat zelf ook kunnen worden.

Weer een ander kiest voor die daden die het meest bijdragen aan een zo groot mogelijk nut voor iedereen. Dat wordt ook wel eens het 'utilitarisme' genoemd, daden of keuzes moeten nuttig zijn voor het algemeen belang, zoals de Britse econoom John Stuart Mill zei in de negentiende eeuw. Geluk moet verdeeld worden over alle mensen. Je komt dus expliciet op voor de zwaksten. Moderne dierenrechtenvoorvechters gaan daarin nog een stapje verder en beschouwen in de hedendaagse samenleving de dieren als de zwaksten die ten alle prijze moeten verdedigd worden.

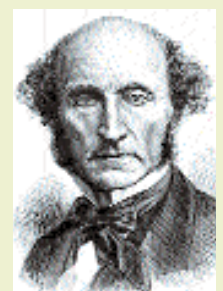
In iedere vorm van ethiek worden de ingrediënten van eenzelfde cocktail anders gemengd en geschud. Bij de een is het eindresultaat wat roder, bij de ander wat groener, bij de een overheerst het bitter, bij de ander het zoete. Al deze benaderingen en interpretaties leren ons alvast iets: er is niet één Grote Waarheid, die dicteert hoe het moet. We zullen moeten proberen er in een complexe wereld samen uit te komen. En dat kan alleen als we elkaars standpunt proberen te begrijpen en zo respecteren.

Aristoteles

Spinoza

Mill

Dat wij mensen groepsbeesten zijn, wordt langs zoveel voetbalvelden elk weekend weer bewezen.

Andere situaties kunnen aangenaam zijn voor ons, maar niet voor bepaalde dieren. Een koe is een kuddedier, mensen zijn van nature groepsdieren. Een koe is veel meer op haar gemak samen met een hele bende van haar soortgenoten, zelfs als ze die niet kent, dan wanneer ze alleen is omdat ze afgezonderd wordt. Wij, groepsbeesten, vinden alleen zijn wel eens prettig, maar kunnen fundamenteel niet zonder een groep van mensen waar we ons nauw mee betrokken voelen.

Emoties

Dankzij hun zenuwstelsel ervaren dieren emoties. Dat wil niet zeggen dat een ezel in de bioscoop bij een droevige scène in tranen zou uitbarsten of dat het ene vinkenmannetje jaloers is op een ander. Emoties zijn door de natuur ingebakken lichamelijke processen waarmee wij en de rest van de hogere dieren reageren op interne en externe gebeurtenissen: vreugde, verdriet, angst, walging, verbazing, woede, ... Die emoties helpen ons om in leven te blijven. Als we niet bliksemsnel en automatisch zouden reageren als een roofdier op ons afkomt, zijn we al snel een vogel voor de kat. Als een vogel een zwarte sluipende schim met twee starende ogen ziet, maakt hij dat hij wegkomt, ondertussen

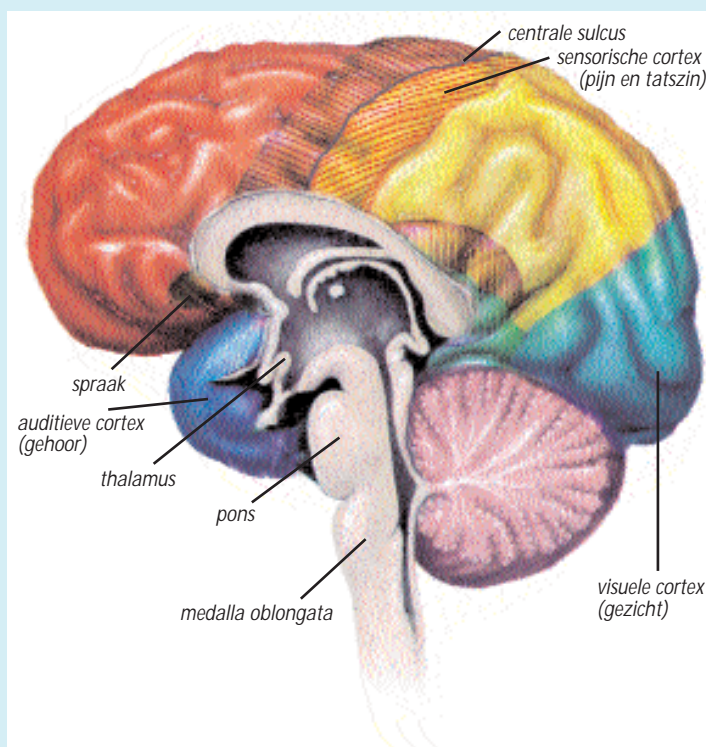
vogels of zoogdieren. Ook bij hen heeft het zenuwstelsel dezelfde functie als bij ons: de overdracht van prikkels van de ledematen of ingewanden naar het centrale verwerkingssysteem van de hersenen. Onze hersenen zijn iets gesofistikeerder dan dat van andere dieren, maar de principes zijn dezelfde. Ook in onze hersenen schuilt een reptielenbrein waar wat modules zijn omheen gebouwd met extra software voor het gebruik van taal en wiskunde.

Daarom is het niet verwonderlijk dat dieren, ook als ze niet kunnen lezen of schrijven, toch pijn kunnen voelen. Pijn is een van die basisvormen van informatie die een dier waarschuwen als er wat fout gaat. Het zorgt ervoor dat een organisme een onaangename prikkel kan herkennen en die in het vervolg kan leren vermijden of ontwijken. Wat pijnlijk is voor ons is dat wellicht ook voor de dieren.

Pijn, stress en hersentjes

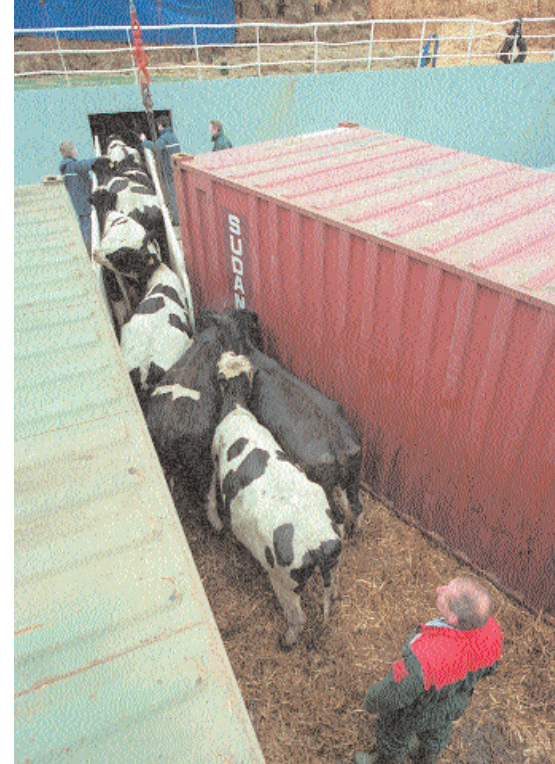
Wanneer jij in je vinger snijdt, dan sturen je zenuwcellen een signaal naar je hersenen. Dit signaal wordt op een specifieke plaats in de hersenen verwerkt. Net als gehoor en zicht, trouwens. Kijk maar op de figuur. Pijn komt terecht in de sensorische cortex (het deel van de grote hersenen vlak naast de centrale sulcus of groef), de thalamus, de pons (het deel dat beide hersenhelften met elkaar verbindt) en de medulla oblongata (de overgang tussen hersenen en ruggemerg). Je hersenen sturen ook emoties zoals angst en onrust aan. Dit gebeurt vooral in het limbische systeem (grijs). Dit systeem is gekoppeld aan je pijnwaarneming. Zo ervaar je pijn bewust als iets bedreigends, ben je boos, ga je klagen dat iets pijn doet. Mensen bij wie (door een ongeval) de koppeling tussen pijncentrum en limbisch systeem verbroken is, klagen niet meer over pijn.

Zones van de hersenen zoals de medulla oblongata en een voorloper van het limbische systeem komen ook in lagere diersoorten zoals vissen voor. Of vissen nu echt pijn voelen en daar een emotie bij ervaren, daar zijn wetenschappers het nog niet over eens. Bij zoogdieren en vogels is het limbische systeem wel sterk ontwikkeld. Niet toevallig zijn emoties bij deze diergroepen (dus ook bij de mens) heel belangrijk, bijvoorbeeld in

Deze kudde ziet de schim des doods al naderen.

En deze koeien? Weten zij wat er gebeurt zodra ze weer daglicht zien?

luidkeels zijn alarmkreet schreeuwend terwijl hij een klein beetje faeces laat vallen. Vogels doen ook in hun broek van de schrik. Zebra's doen hetzelfde als een leeuw verschijnt, wij als een kwade hond op ons afstormt. Bij deze vecht-of-vlucht-reactie wordt heel het lichaam bliksemsnel in staat van paraatheid gebracht: het hart gaat sneller kloppen, de spijsvertering valt stil, het bloed stroomt naar de spieren, het immuunsysteem gaat op hoge toeren draaien. Veel woorden voor: angst!

De emoties zijn gepreprogrammeerde processen die toelaten dat een organisme zich in stand houdt. Het grote verschil tussen de mens en andere dieren is dat wij een gigantisch groot brein hebben waarmee we, een paar milliseconden nadat de emotie is losgebarsten, ons al bewust zijn van die emotie. We benoemen de emotie, we geven ze de naam van een gevoel. We plaatsen die ervaring in een breder kader, zien het in het perspectief van ons leven en onze cultuur. In Japan hebben ze net zoveel verdriet of pijn als wij in het Westen, maar ze hebben geleerd ze niet te tonen. Andere culturen, andere gevoelens, maar geen andere emoties. Ook niet bij de dieren.

Toekomstperspektief

Wellicht is het grote verschil tussen mens en koe dat de een wel beseft wat er met hem of haar aan de hand is en de koe niet. Kan een koe in het slachthuis denken: 'nog drie en dan is het aan mij'? Weet een varken dat het dankzij de prik van een vaccinatie langer en gezonder

kan leven? Dieren voelen hun emotionele toestand wel, maar missen het lange-termijnnuitzicht van de mens.

Is het een voordeel om geen emotioneel bewustzijn te hebben zoals wij? Misschien wel, misschien niet. Als dieren worden gevangen of opgedreven, voelen ze de emoties door hun lijf gieren, maar ze weten niet waarom. Ze weten niet dat het is om gevaccineerd te worden. Ze voelen zich opgejaagd, de stresshormonen razen door hun lichaam. Aangeboren circuits treden in werking waarop ze niet rationeel kunnen ingrijpen, ze kunnen er zich zelfs geen beeld van vormen. (Hoewel hierover sommige mensen van mening verschillen en menen dat dat wel het geval kan zijn. Hier betreden we een schemerzone in de discussie die we voorlopig niet met harde wetenschappelijke argumenten kunnen beslechten.)

Tussen angst en honger

De emotionele sturing van dieren dient om hun huishouding in evenwicht te houden. Wetenschappelijk onderzoek naar dierengedrag heeft daar mooie inzichten opgeleverd. Dieren hebben een soort interne thermostaat waarmee ze de toestand van de wereld evalueren. Vogels met jongen in het nest moeten voortdurend afwegen hoeveel ze zelf moeten eten en hoeveel eten ze moeten ophalen voor hun kroost. Hoe minder voedsel er te vinden is hoe verder ze moeten vliegen en hoe langer ze onderweg zijn en hoe meer energie ze zelf nodig hebben. Bij voedselschaarste houdt dat op een bepaald moment op.

Liever zelf in leven blijven dan samen verhongeren, lijkt de gedachte wel. Alleen, een vogel denkt daar niet over na, die volgt de emotionele signalen van zijn lichaam over honger enerzijds en voortplantingsdrang anderzijds.

Als een dier eet, houdt het op dat moment zijn omgeving niet in het oog. Het is dan heel kwetsbaar voor eventueel rondsluipende roofdieren. (Daarom leven veel grazers in kuddes waarvan enkelen de wacht houden terwijl de rest eet.) Twee emoties strijden om de aandacht. Aan de ene kant de honger en de drang om te eten. Aan de andere kant de angst voor de predator, het lijfsbehoud om niet opgegeten te worden. In talloze experimenten heeft men vastgesteld hoe de emoties van nature functioneren. Een voorbeeld van hoe zo een experiment dat in zijn werk zou kunnen gaan: Zet een hongerige grazer bij een ruif mals gras en zet wat verderop een leeuw in een kooi. Bekijk het gedrag van de gazelle als ze a) steeds hongeriger wordt en b) de leeuwenkooi steeds dichterbij wordt gezet. De gazelle moet kiezen tussen eten en vluchten. Bij weinig honger slaat ze sneller op de vlucht. Hoe groter de honger wordt, hoe dichterbij ze de leeuw laat naderen. De vluchtafstand is omgekeerd evenredig met de honger. Is de gazelle zich daarvan bewust? De kans is klein.

Mensen vertonen soortgelijk gedrag in vergelijkbare omstandigheden zonder zich daar bewust van te zijn. We brengen dieren in onmogelijke en stressbestendige situaties als ze bijvoorbeeld in hokken geplaatst worden van

waaruit ze niet kunnen vluchten als ze zich bedreigd voelen, of ze kunnen er niet in rondscharrelen zoals ze door hun aangeboren gedragspatronen blijven proberen om voedsel te zoeken, een ei te leggen of jongen te werpen.

Voelt de kip zich lekker?

Vroeger sukkelde een kip wel eens van het erf in de soep, als ze uitgelegd was. Tegenwoordig eten we veel meer kippenvlees, want het is mager en dus gezond. (Er is een tijd geweest dat alleen rood vlees gezond werd geacht en toen was kippenvlees niet in de mode.) En een eitje gaat er ook wel in. Het is snel en eenvoudig klaar te maken en een compacte bron van eiwit en energie. In de euforie van de vooruitgang en de na-oorlogse afkeer van honger en tekort, zijn we steeds meer vlees gaan eten. Kippenvlees, onder andere. In de jaren vijftig at een Belg nog gemiddeld 4 kilo kip per jaar, in 2000 was die hoeveelheid toegenomen tot 20 kilo per jaar. Jaarlijks consumeren we in België bijna 200.000 ton kippenvlees en meer dan 150.000 ton eieren. Die moeten ergens vandaan komen.

In de loop van die evolutie is de scharrelende kip een zeldzaamheid geworden. Kippen werden bewoners van gigantische kwekerijen waar tienduizenden kippen samenholten. Dat staat ver af van het natuurlijk biotoop van de kip. Het natuurlijke pikgedrag van kippen (als er teveel, te dicht op elkaar zitten, pikken elkaar kaal en zelfs dood) werd gefnuikt door hun snavels te kappen. Maar met de verontwaardiging van de consument kwam ook steeds meer wetenschappelijk onderzoek op gang naar kipwaardige manieren van scharrelen en kakelen.

Maar hoe komen we te weten wat een kip vindt als haar snavel wordt afgehaakt? Is de pijn te vergelijken met die bij de amputatie van een vinger, bij kiespijn of bij een blinde-darm-ontsteking bij de mens? Dat zullen we wellicht nooit weten, maar we kunnen wel uitzoeken of een kip het een prettige ervaring vindt, of dat het voor haar een negatieve ervaring is, waar ze uit zichzelf niet voor zou kiezen. Ian Duncan is een gedragsdeskundige en heeft heel zijn leven het gedrag van huisdieren in de landbouw onderzocht: "Mijn werk is begonnen met het gedrag te bestuderen van kippen die gefrustreerd waren. Ik deed ze honger krijgen terwijl ze voedsel onder een glazen stolp konden zien liggen. Ik frustreerde ze seksueel, ik maakte ze dorstig, etcetera. Zo kreeg ik een lijst met frustratiesymptomen en die kon ik gebruiken als ik kippen in kooien bestudeerde. Mijn conclusie is: kippen worden niet gefrustreerd van in kooien leven, met één uitzondering, het gedrag bij de eileg. Voor een kip een ei legt vertoont ze routinegedrag. Ze gaat op zoek naar een nestplaats, ze kiest er een uit en ze maakt een nest. Dat is een primitieve constructie, een kuil in de grond met wat blaadjes. Maar in een kooi kan ze dat niet doen en loopt ze soms wel twee uur gefrustreerd rond.

Hoe belangrijk is dat nu voor een hen? Ik heb het hen gevraagd door ze in een ren te houden met felrode nesthokken. De hennen leren de rode hokken herkennen als nestplaats. Als een hen zich opmaakt om een nest te gaan maken, haal ik haar uit de ren en plaats haar in een lange gang van zes meter. Aan het eind is een rood nesthok, halverwege staat een tralieluur. Die kan de kip openen door er tegen te duwen. Ik kan er achter komen

hoe belangrijk het voor haar is om bij dat nesthok te komen door het gewicht van het deurtje te verzwaren waardoor ze meer of minder kracht moet zetten. En ze hebben er blijkbaar heel wat voor over. Ze werken er even hard voor als zij doen om na 30 uren honger aan eten te komen. De nestbehoefte is dus extreem sterk."

Het belang van het dier

Men heeft een tijd gedacht dat je het welzijn van dieren eenvoudig kon meten. Zolang bepaalde stress-indicatoren niet te hoog oplopen was alles ok. Die stressindicatoren zijn dan stoffen in het bloed zoals adrenaline of corticosteroiden, de chemische dragers van emoties die een dier biologisch toelaten stress te overleven. De hoeveelheid stress-hormonen in het bloed is een objectieve maatstaf voor de hoeveelheid stress die het dier ondergaat. Hoe objectief meetbaar die hoeveelheid stresshormoon in het bloed ook is, het is niet het hele verhaal. Het prikken zelf om het bloed te trekken, veroorzaakt stress. Net zoals het meten van de bloeddruk bij de mens soms al genoeg is om de bloeddruk de hoogte in te jagen.

Meer en meer beginnen de onderzoekers van de fysiologie, de biochemie, de neurologie en het gedrag van dieren een breder beeld te schetsen van het welzijn van het dier. Men kijkt, zoals bovenstaand voorbeeld met de kippen, naar het hele organisme in de totaliteit van zijn omgeving. We proberen te begrijpen hoe een dier zich voelt aan de hand van objectief waarneembare vormen van gedrag. De ethologie (gedragskunde) is daarbij in toenemende mate van belang.

"All animals are equal, but some are more equal than others." George Orwell, *Animal Farm*.

De veehouderij is trouwens vragende partij om op basis van dit soort kennis de zorg voor de landbouwhuisdieren te optimaliseren.

DE BELANGEN VAN DE BEESTEN

De Europese Raad formuleerde een lijst met de Vijf Vrijheden en schiep zo een referentie-kader voor het welzijn van (landbouw)huisdieren. Het is de bedoeling dat de landen die deze verklaring ondertekenden deze principes vertalen in hun eigen wetten. Het komt nog het dichtst in de buurt van een universele verklaring van de rechten van het dier. In vijf stappen brengen ze de ingewikkelde problematiek van het dierenwelzijn in kaart.

1. vrij van honger, dorst en onjuiste voeding

De mens heeft zijn landbouwhuisdieren eeuwenlang geselecteerd zodat ze veel kunnen eten en snel kunnen groeien zodat ze veel opbrengst leveren. Het zou dus tegen de landbouwers-logica ingaan om dieren op dit vlak niet te geven wat ze nodig hebben. Toch zijn er uitzonderingen. Men zal kippen bijvoorbeeld minder voederen zodat ze in de rui gaan. Daarna pas kunnen ze aan een tweede leg beginnen. Een natuurlijk proces wordt zo een handje geholpen.

Omgekeerd gaat het bij de ganzen en eenden die juist meer voer krijgen dan ze eigenlijk nodig hebben. Zo zwelt hun lever op en groeit uit tot de gesmaakte delicatessse 'foie gras', letterlijk een vette lever. De Romeinen hadden al gemerkt dat ganzen zich overeten voor ze aan hun trektocht beginnen. Daarbij zwol

hun lever op en die smaakte extra lekker. Het procédé om dat met tamme ganzen te doen door gedwongen voeding door een trechter heeft dierenonvriendelijke trekjes die zeker voor discussie vatbaar zijn. Het zal in België in de toekomst verboden worden.

Ondertussen is een mooi voorbeeld van onjuiste voeding al verleden tijd. Kalveren kregen vroeger ijzerarme voeding waardoor ze aan bloedarmoede gingen lijden. Zo leverden ze het witte kalfsvlees waar sommige consumenten zo dol op waren. Achteraf bekeken een rare voorkeur die niet bijdroeg aan een gezonde kalverleven.

2. vrij van fysiek en thermisch ongemak

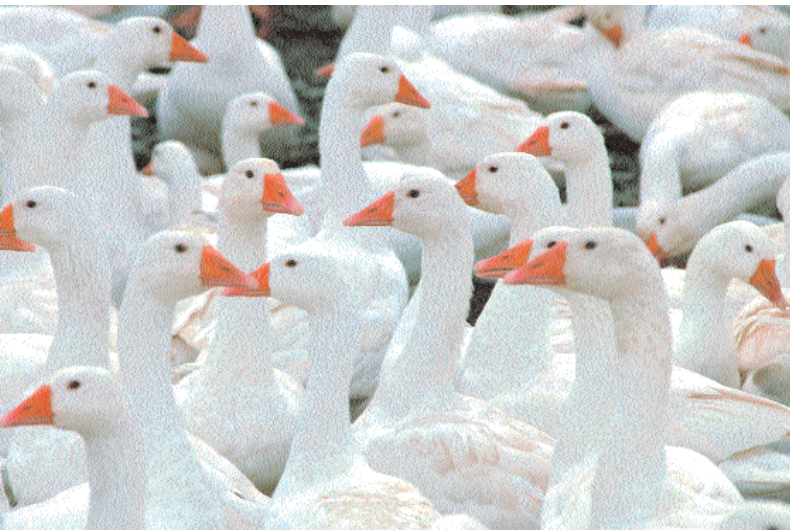
Ruimte om te bewegen en te rusten, niet te warm en niet te koud, het zijn elementaire vereisten voor een goede huisvesting van het dier. Op basis van gedragsonderzoek van varkens formuleerden wetenschappers de basisbehoeften van varkens: veel rusten in gezelschap van andere varkens, ongestoord en onbeperkt kunnen eten en drinken in gezelschap van andere varkens, samen met andere varkens op ontdekking gaan, veilig kunnen mesten en urineren op een daarvoor geschikte plek, veiligheid, behaaglijke temperatuur en voor zichzelf kunnen zorgen. Dit zijn de uitgangspunten voor proefstallen waarin het welzijn van varkens kan gemeten en vergeleken worden met die van klassieke stallen. Maar het is duidelijk dat varkens houden van gezellig samenzijn en de wetgeving maakt daar al ruimte voor. Het is verboden dat zeugen nog op één plek aangebonden liggen. Ze krijgen groeps huisvesting met stro en ander comfort.

Zo wordt ook voor de koeien gezorgd. Ze lopen op betonnen roosters of op stro. Een moderne koe heeft soms zelfs de beschikking over speciale matrassen in hun ligboxen. Ze krijgen bredere boxen waarin ze kunnen liggen. Kistkalveren zijn verboden. Vanaf 2006 moeten kalveren ook in groep gehuisvest worden.

Ook de kippen krijgen de ruimte. Vanaf 2013 zijn de klassieke batterijen verboden. Ze zullen afhankelijk van de wetgeving in elk land terug kunnen rondlopen of verrijkte kooien krijgen. Maar met dat natuurlijke gedrag in een omgeving waarin ze samen rondscharren komt ook een ander natuurlijk gedrag terug: pikken. Samen vervallen ze in een hiërarchische pikorde. Bovendien zullen ze een grotere kans lopen met *Salmonella* of *Campylobacter* besmet te worden. Als ze buiten mogen scharren wordt ook de kans op besmetting met vogelpest van overvliegend wild groter. In de natuur is het ook altijd wat.

3. vrij van pijn, verwonding en ziektes

Een mensenleven is niet pijnloos. Pijnloosheid als norm voor een dierenleven stellen is dan ook wat veel gevraagd. Pijn hoort bij het leven, maar pijn doen niet. Dieren pijn doen, uit onverschilligheid of uit onwetendheid, wordt gelukkig steeds meer iets van het verleden. Dankzij wetenschappelijk onderzoek weten we dat dieren pijn kunnen lijden, we proberen te meten hoe erg die pijn is (ook bij mensen geen sinecure) en we weten ook hoe we daar wat aan kunnen doen met de juiste geneesmiddelen en anesthetica. Het onthoornen van runderen (zodat ze elkaar noch de boer kunnen kwetsen)

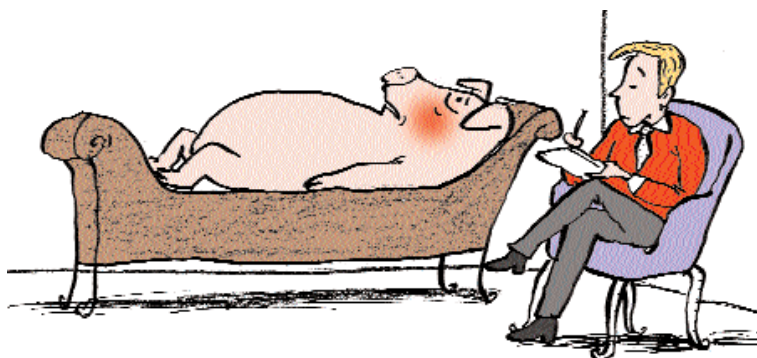
Kenners zien in deze foto ongetwijfeld een appetissant hors'd'œuvre. Alle anderen - een ganzenkolonie.

Kip lekker of kip kiplekker, dat is nog maar de vraag.

Medische actie - stresserend, maar daarom slecht voor het dier?

moet voortaan onder verdoving gebeuren. Het castreren van biggen gebeurt nog veelal zonder verdoving. Die castratie is geen gril van sadistische varkensboeren. Vlees van niet gecasteerde beren gaat bij verhitting in de pan zo hard stinken dat de keuken drie dagen later nog van die verschrikkelijke 'berengeur' doordrongen is. Over de castratie is een convenant afgesloten die zegt dat we zullen stoppen met chirurgische castratie zonder anaesthesie als er een goed alternatief is. Het is voor de eerste keer dat in België de dierenwelzijnsorganisaties, de overheid en (een deel van) de landbouwsector zich ertoe verbonden hebben om samen te proberen een probleem van dierenwelzijn op te lossen.

Hier stellen zich ook vragen waar mensen voor zichzelf al geen eensluidend antwoord op weten te geven. Weegt de pijn van de vaccinatieprik en de mogelijke bijwerkingen op tegen het ondergaan van de gevolgen van een infectie? En

hoe weeg je het belang van het individu af tegen dat van de hele populatie?

4. vrij van angst en chronische stress

Als een luchtballon met veel gedruis in een weiland landt en de koeien de schrik van hun leven bezorgt, zijn die koeien voor een hele tijd 'van hun melk'. Ze raken in paniek, stormen door de prikkeldraad en verwonden zich, waarbij de uier een kwetsbaar attribuut is. Ze geven dan soms geen melk meer. Stress en angst blokkeren normale fysiologische processen. Het fenomeen is ook bij de mens gekend. We passen zelfs dezelfde uitdrukking toe op onze eigen soort. Ondertussen is er een wetgeving van kracht die het landen van luchtballonnen reglementeert en de koeien respecteert.

Kippen kunnen ook van hun melk zijn. Een hoop herrie in een legkippenstal kan de eierleg verstoren. Elke eierboer zal dan ook zijn uiterste best doen om van zijn stal een aangename en rustige plek voor zijn kippen te maken.

Ook varkens zijn stressgevoelig. Als varkens op een onoordeelkundige manier in vrachtwagens worden geladen en getransporteerd, jagen de stresshormonen door hun lijf. Het laden en lossen moet dan ook in alle kalmte te gebeuren. Vlees van gestresste varkens is niet meer eetbaar en dat wordt in de slachterij al onmiddellijk zichtbaar. Het is waterachtig en dat wordt er niet beter op als je het in de pan zou leggen. Vrachtwagenbestuurders die dat soort varkens afleveren worden trouwens beboet, alle betrokkenen hebben er belang bij dat varkens niet opgejaagd worden. (Overigens waren onze Belgische varkens geselecteerd op hun mager

vlees, maar dat had als keerzijde van de natuurlijke medaille dat ze gevoeliger waren voor stress. Voor wat, hoort wat, in de natuur heeft alles zijn prijs. Ondertussen is de stressbestendigheid er terug ingekweekt.)

5. vrij om hun natuurlijke gedrag te vertonen

Terwijl de eerste vier vrijheden nog min of meer op een wetenschappelijk manier te meten en dus te weten zijn, is 'natuurlijk gedrag' een veel moeilijker te vatten begrip. De natuur heeft veel gezichten. 'Natuurlijk' is geen synoniem voor lief, goed, harmonieus of gelukkig. Er is geen gedrag te verzinnen of het bestaat in de natuur, van teder tot wreed, van lief tot agressief. (Allemaal menselijke adjectieven waar de dieren zelf geen boodschap aan hebben.)

Alle dieren die we tot onze huisdieren rekenen zijn oorspronkelijk uit die wilde natuur afkomstig. Ze hebben zich duizenden jaren geëvolueerd met de mens geassocieerd en we hebben ze gebruikt voor ons eigen voordeel. Dat was ook hun voordeel. De dieren die zich bij de mens ophouden zijn zeer succesvol gebleken, van vlo tot hond, van rat tot varken, van lintworm tot koe. Sommigen bezorgen ons last, anderen hebben we gekneet naar onze wensen, geselecteerd op de eigenschappen die ons het liefst waren. We hebben veranderingen geïntroduceerd in hun manieren van leven en voortplanten. Sommige melkkoeien geven op een jaar zowat 10.000 liter melk. Meer dan haar kalf ooit zou kunnen opdrinken. Maar ze hoort dan ook niet meer bij het ecosysteem waarin ze in de prairie één kalf per jaar grootbrengt, maar bij het ecosysteem van de mens waarin melk- en zuivelproducten een vaste plaats hebben verworven.

'Vrk. zkt. gslchtsdl.' De vraag is, in welke mate het varken hier hinder van ondervindt.

Geiten in het Westen, en gnoes op de Serengeti. Wie leeft het gelukkigst? Het langst? Het comfortabelst?

Waar ligt de grens tussen natuurlijk en niet-(meer-zo-)natuurlijk? Je kan de grens overall trekken, maar je moet wel beseffen dat dat een arbitraire beslissing is. Toch kunnen we ons best doen dierengedrag zo goed mogelijk te begrijpen en de manier waarop we dieren houden op die kennis te enten. Kippen die scharrelen voor ze een ei leggen. Varkens die samen in hun stal rondknorren en die kettingen, ballen of andere speeltjes hebben (zodat ze elkaar niet lastig vallen). Runderen die in kuddes samenleven op kleine oppervlakten. In de Verenigde Staten staan tot 90.000 dieren naar Europese normen erg dicht op elkaar, maar in alle rust en kalmte, zoals de bison op de vroegere prairies of de gnoe's en zebra's in de Serengeti.

Als we onze huisdieren echt een natuurlijk gedrag zouden willen terug-schenken, stellen we hen opnieuw bloot aan de ontberingen van de seizoenen en de elementen. Honger, dorst, kou en hitte, ziekten en parasieten zullen hun deel worden, precies dat waarvoor we ze (zie de eerste vier vrijheden) willen behoeden.

WIJ EN DE ANDERE DIEREN

Een tweede stap in het denken over dierenwelzijn, na beschouwingen over het lot van het dier zelf, is nadenken over de relatie tussen mens en dier.

We hebben er eerst alles aan gedaan om te proberen begrijpen hoe dieren zich van nature gedragen, wat zij aangenaam of afschrikwekkend vinden. We hebben ook nagedacht over hoe we dat kunnen toepassen om voor hen de weg naar ons bord prettig te maken. (Zo zijn ook wij op weg naar ons graf en we willen dat ondertussen zo leuk mogelijk

houden.) Dan komt de vraag naar wat wij zelf belangrijk vinden. En die vraag staat los van het lot van de dieren zelf. Het gaat om de vraag 'in welke wereld wil jij leven en eten?'

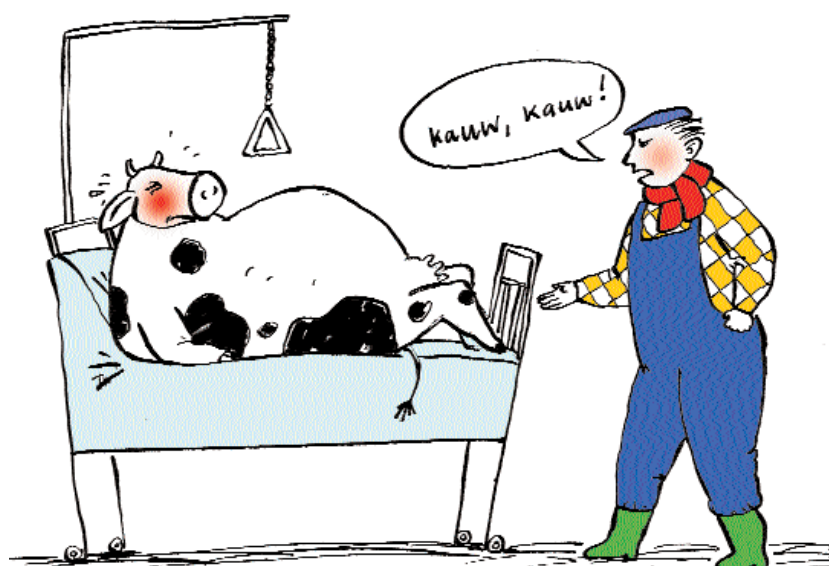
We leven in een democratie waarin iedereen zijn mening mag hebben en uitspreken. Iemand kan voor zichzelf uitmaken dat hij of zij geen levend gekookte mosselen wil eten. In een democratie verdient dat respect. Iemand anders kan beslissen geen kokkels meer te eten omdat door kokkels te vissen de overlevingskansen voor de vogelbestanden in de Waddenzee die van kokkels leven sterk bedreigd worden. Ook dat verdient respect. Maar voor de dieren in kwestie spelen die beslissingen geen rol.

Tussen koe en keizer

Neem nu het moderne vleesrund, het Belgische blauw-witte ras waarop velen trots zijn. Je herkent ze aan hun giganti-

sche spierpartijen, vooral op de achterbillen. Ten onrechte wordt daar dan soms over verteld dat "dat toch alleen maar kan dankzij serieuze insputingen met hormonen en zo". Niets is minder waar, het is een runderras dat door zorgvuldige selectie gekweekt is voor de opbrengst van meer en beter vlees zonder dat de dieren daarvoor meer moeten eten. Die eigenschappen zijn het gevolg van een mutatie van een gen op chromosoom 2. Het enige nadeel van deze natuurlijke variatie is dat de kalveren eigenlijk te groot zijn om door het bevallingskanaal van de moeder te kunnen. (Het is min of meer vergelijkbaar met wat er bij de mens gebeurd is in de loop van duizenden jaren: steeds grotere babies en een vrij smal vrouwelijk bekken.) In meer dan tachtig procent van de gevallen zal een blauw-wit kalfje met een keizersnede te wereld komen.

Is dat een aanslag op het welzijn van de koe? De keizersnede wordt vakkundig

uitgevoerd onder verdoving en de koe krijgt antibiotica tegen mogelijke infecties, net zoals een mensenmoeder. De koe verdraagt het blijkbaar goed. We hebben geen cijfers van opiniepeilingen bij werpende blauw-wit moeders, maar ze blijven herkauwen.

Dat is iets waar ze anders onmiddellijk mee ophouden als ze pijn hebben of onder stress staan. Ze hebben er ook geen bezwaar tegen dat het kalf tegen het litteken aanschurkt of zelfs duwt als het melk zuigt. Er vindt bovendien minder sterfte plaats tijdens geboortes via keizersnede. Alles lijkt er dus op te wijzen dat de koeien er nauwelijks last van hebben. (Het is ook niet zo heel verwonderlijk omdat zij hun buikspieren veel minder nodig hebben dan wij, rechtoplopende tweevoeters.)

Sommige mensen hebben er wel last van. Ze vinden het een schrijnend voorbeeld van 'instrumentalisatie' van de dieren. De koeien worden in die visie gebruikt als een instrument om vlees te maken, de kippen zijn machines geworden die eieren leggen. Dieren worden

ogen. Als je dus een vreemde hond strak in de ogen kijken beschouwd die dat als een daad van agressie en maakt zich op om aan te vallen. Een hond die op zijn achterste poten gaat staan en zijn klauwen op je schouders legt, geeft je geen warme omhelzing als blijk van affectie. Het is een poging om zijn dominantie over jou te bepalen. Als je het toelaat impliceer je onbewust dat de hond de baas is.

Ook een kat is anders. Een kat is een solitaire jager. Wie een kat recht in de ogen kijkt, jaagt ze weg, je bent concurrentie. Wie niets van katten moet weten en dus de andere richting op kijkt, kan er zeker van zijn dat ze wat later tegen je benen aan komt schurken of probeert op je schoot te komen zitten. Diegene die niets van katten moet weten, krijgt ze achter zich aan. Zo verschillen de protocollen van met elkaar omgaan van diersoort tot diersoort.

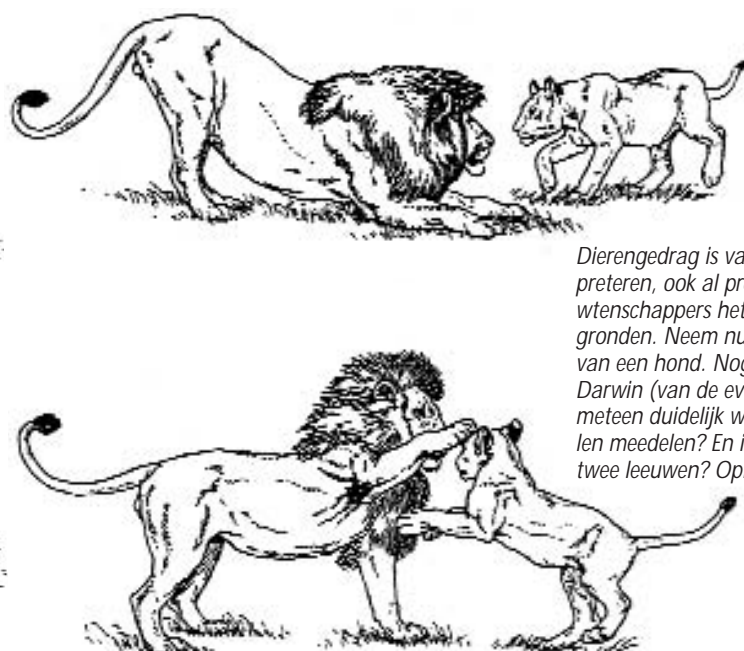
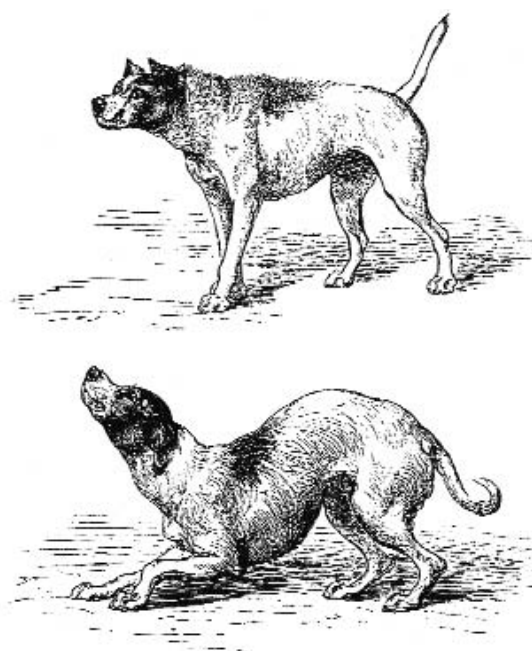
Wij geven elkaar een hand als we elkaar begroeten. Of in andere culturen toont men zijn geopende handen bij wijze van vriendschappelijke benadering. Koeien

de kudde. Ze mist ook de helft van haar communicatiemogelijkheden en wordt als een paria behandeld. Maar als alle koeien van een kudde hun horens missen, wordt de situatie anders. Iedere koe is dan gelijk voor de wet en niemand lijkt er last van te hebben. Wel ziet men dan dat de zogenaamde wijkafstand kleiner wordt. Zonder die wapens op hun kop komen de dieren dichter bij elkaar. Wie kan zeggen of dat erg is? En als het erg is, is het dan erg genoeg om het te verbieden?

Niets is gratis, behalve gedachten

Toch kan iemand nog steeds vinden dat dat niet strookt met zijn of haar ideeën over dierenwelzijn of over een 'natuurlijke' manier van voortplanten, ook al is iets blijkbaar goed voor een koe. Dierenwelzijn heeft namelijk ook een sterke sociologische component. Wat de publieke opinie ervan vindt, weegt evenzeer mee in de eindafrekening.

Kernenergie kan dan nog objectief en rationeel bekeken ecologisch en economisch op dit moment een goed

Dierengedrag is vaak moeilijk te interpreteren, ook al proberen wetenschappers het al lang te doorgronden. Neem nu de tekening links van een hond. Nog getekend door Darwin (van de evolutietheorie). Is het meteen duidelijk wat die honden willen medelen? En in het geval van die twee leeuwen? Oplossing zie p. 15.

gereduceerd tot productiemiddelen om wol, bont, eiwitten, melk of vet te maken. Ze worden niet meer (of te weinig) gezien als wezens die pijn kunnen voelen en eigen gedragingen of emoties hebben. Toch is heel wat onderzoek er tegenwoordig op gericht die gedragingen en emoties beter in kaart te brengen.

Zeg eens 'dag'

Elk diersoort heeft zo zijn eigen manieren om elkaar te begroeten. Honden snuffelen, maar kijken elkaar niet in de

en schapen hebben geen handen, dus die begroeten elkaar anders. Koeien naderen elkaar met de snuit naar voor en hun horens naar boven gericht. Een duidelijk signaal dat ze elkaar niet gaan aanvallen.

In de intensieve veehouderij worden runderen wel eens onthoofd, zodat ze elkaar of zichzelf niet kunnen kwetsen. Experimenten hebben aangetoond dat als je één koe zonder horens in een kudde laat rondlopen, die koe de pineut is. Ze staat het laagst in de hiërarchie van

alternatief zijn voor energieproductie, als het door een samenleving niet aanvaard wordt, dan is het: einde verhaal. En dat speelt sterk mee in de discussie over dierenwelzijn.

Toch verschuilt zich achter de opinies een paradox. Mensen zeggen dat ze voor het dierenwelzijn zijn, tegen de mishandeling en de uitbuiting van zwakkere diersoorten, maar ondertussen kopen ze het goedkoopste kippenvlees (uit Braziliaanse kwekerijen) of konijnen (uit Chinese stallen), terwijl we helemaal geen kijk op of controle over het lot van

De bewuste burger en de kritische consument. Twee visies, één individu.

Ondertussen in België

De wettelijke situatie in België is als volgt samen te vatten: alles is verboden, behalve wat toegelaten is. Dat is zeer streng in vergelijking met de andere Europese landen waar alles toegelaten is behalve wat verboden is. (En er is meestal slechts weinig verboden.)

België was het eerste land op het Europese continent met wetten op de dierenbescherming. Een belangrijke stap vooruit was de wet van 14 augustus 1986. In artikel 1 stelt deze wet letterlijk: "Niemand mag wetens handelingen plegen die niet door deze wet zijn voorzien en die tot doel hebben dat een dier nutteloos omkomt of nutteloos een verminking, letsel of pijn ondergaat." In de wet worden een aantal kwesties inzake het omgaan met dieren gereguleerd. Zo regelt artikel 13 het transport en artikel 14 de invoer en doorvoer van dieren. Een aantal Koninklijke Besluiten van latere datum reguleren specifieke probleemgebieden. Zo werd op 17 mei 2001 bij Koninklijk Besluit het brandmerken van koeien en paarden verboden, het blokstaarten (verwijderen van het grootste deel van de staart) van paarden, het chemisch onthoornen van kalveren en het amputeren van de staart bij rammers. Castratie van biggen zonder verdoving blijft echter wettelijk toegelaten tot de leeftijd van vier weken.

Op basis van de wet van 14 augustus 1986 richtte Paul De Keersmaecker, toenmalig Staatssecretaris voor Europese Zaken en Landbouw, op 18 januari 1989 de Raad voor Dierenwelzijn op. Op 5 mei 1995 werd bovendien de Wet op de Bescherming van Dieren van kracht, waarvan de teksten werden geïntegreerd in die van 14 augustus 1986.

Ambtenaren van het Federale Voedselagentschap zullen in de toekomst bedrijven niet alleen op voedselveiligheid maar ook op dierenwelzijn mogen controleren. In de eerste regering Verhofstadt zat zelfs een federaal minister voor Consumentenzaken, Leefmilieu, Volksgezondheid en Dierenwelzijn.

In België bestaat sinds een paar jaar ook een Raad voor Dierenwelzijn waarin vertegenwoordigers van de dierenwelzijnsverenigingen zetelen, naast afgevaardigden van gebruikers en fokkers van dieren. Ze geven advies aan de minister van Volksgezondheid die verantwoordelijk is voor het dierenwelzijn.

die dieren hebben. De open markt speelt hierin een perverse rol. Dat de vleeskui- kens in dichte drommen zitten te wachten tot ze rijp zijn voor de slacht, is in de eerste plaats het gevolg van de noodzaak om de kostprijs te drukken.

De meeste mensen dromen van een geweldloze wereld, waarin ons voedsel dier- en milieuvriendelijk geproduceerd wordt. Die dromen spreken uit de opinie- peilingen die gehouden worden en de straatinterviews die je op de televisie ziet. Daar wordt echter nooit bijgevraagd of men dat ook zou willen betalen. Want dromen zijn goedkoop en ze zijn dikwijls incoherent en inconsequent. In de tijd van de BSE-crisis daalde bijvoorbeeld de verkoop van rood vlees met 40%, maar de verkoop van bereide vleeswaren (slaatjes en andere smoskes waarin het vlees gecamoufleerd is onder een sausje) nam omgekeerd evenredig toe. Mensen dragen soms twee petjes: een van bewuste burger en een van kritische con- sument.

Van zodra je iets uit je eigen zak moet betalen, merk je dat het budget beperkt is. Wie impliciet kiest voor een quasi- natuurlijke leefomgeving voor kippen, koeien en varkens, zegt vaarwel aan de intensieve 'industriële' veeteelt en opteert voor extensieve 'natuurlijke' landbouw. In dat laatste geval vraagt de intensievere zorg voor de dieren veel meer ruimte, tijd en energie voor dezelfde opbrengst. Dat resulteert in minder dieren en meer werk. Daar hangt een prijskaartje aan dat velen (voorlopig) niet willen of kunnen betalen.

Het kan anders en beter

Al van bij het prille begin van de indus- trialisering van de voedselproductie in de

jaren vijftig gingen er kritische stemmen op. Zijn legbatterijen niet wreed? Ook de landbouwsector heeft het probleem van bij het begin onderkend. Een spreker op het Eerste Nationaal Congres van het Ei en de Belgische Braadkip in 1951 stelde dat één van de belangrijke voorwaarden om te lukken in de kippenteelt de liefde is voor het kuiken. (Ook daar en toen waarschuwde men trouwens al voor ongebreidelde gebruik van antibiotica als groeibevorderaars.) Ondertussen zijn we vijftig jaar verder en woedt de discussie nog steeds, ondanks al het wetenschappelijk onderzoek, de maatregelen van de overheid of de protestacties van drukingsgroepen.

Bij het raakvlak tussen wetenschappelijk onderzoek en politieke besluitvorming past trouwens een kanttekening. De wetenschappers weten het ook (nog) niet allemaal helemaal. Onderzoek is werk van lange adem en leidt niet in een-twee-drie tot onwrikbare absolute waarheden. Maar politici willen volgende keer opnieuw verkozen worden en geen risico's nemen. Bij gebrek aan onduidelijke antwoorden van de wetenschap trekken ze dan liever de kaart van het 'voorzorgsprincipe': liever verbieden dan de kans lopen dat het fout afloopt.

In de voorbije jaren werden in Europa een groot aantal maatregelen ter bevordering van het dierenwelzijn genomen. Het houden van kistkalveren wordt verboden, vee transports worden beter gereguleerd, een uitdooftscenario voor de klassieke legbatterijen is goedgekeurd. Het uitgangspunt van de Europese reglementering inzake het omgaan met productiedieren is dat dieren wezens zijn die pijn kunnen hebben en kunnen lijden. De consequentie daar-

van is dat mensen die dieren houden ervoor moeten zorgen dat minimale criteria voor hun welzijn worden gerespecteerd. Het streven van Europa naar meer dierenwelzijn is in de afgelopen jaren vertaald in een aantal concrete beslissingen: de afschaffing van de individuele behuizing voor zeugen met biggen, verregaande maatregelen in verband met het transport van dieren, de huisvesting van pelsdieren, ...

De lidstaten zijn verplicht om deze Europese richtlijnen binnen een bepaalde tijd om te zetten in nationale wetgeving. Het tempo waarmee dit gebeurt, laat soms te wensen over. In die mate zelfs dat Europees Commissaris David Byrne in een toespraak op 30 november 2001 verzuchtte dat de correcte toepassing van de richtlijnen méér zou betekenen voor het dierenwelzijn dan enige andere beslissing. In het recente verleden is België, samen met Griekenland, Italië en Oostenrijk, op de vingers getikt wegens het niet (of laattijdig) in de praktijk brengen van het Europese verbod op legbatterijen.

Geschiedenis en ecologie

De intensieve veehouderij die ondertussen in grote delen van de wereld de standaard geworden is, is het historische gevolg van het feit dat steeds minder mensen nodig waren om steeds meer dieren te houden. Dankzij rasverbetering en automatisering kon men steeds meer met minder. De keerzijde van de medaille was dat steeds grotere groepen dieren op kleine oppervlakten samenkwamen. Zo was meer controle mogelijk en een routinematige afhandeling van voeden en verzorgen. Het is trouwens geen bewezen feit dat dat ook slecht zou zijn voor het welzijn van de dieren. De mees-

Drie stellingen om over na te denken

Hieronder volgen drie ethische problemstellingen. Niemand weet er wellicht een sluitend antwoord op, maar het nadenken erover is een goede oefening in ethiek. Probeer alle argumenten voor en tegen op een rijtje te zetten. Zoek naar achtergrondinformatie die het probleem in perspectief kunnen helpen stellen. Denk na waarom je bepaalde argumenten zwaarder vindt wegen dan andere. Probeer te bepalen waar droom en realiteit elkaar raken. Inventariseer de ecologische, economische en sociale perspectieven op het probleem. Denk na over welke concrete actie je zelf kan ondernemen.

1. Het is onverantwoord nog langer in het wild gevangen vis te eten omdat de vispopulaties met uitsterven bedreigd worden. Eet voortaan alleen nog (al dan niet biologisch) gekweekte vis.
2. Als we in het rijke Westen minder of helemaal geen vlees meer zouden eten, konden we alle hongerigen in de wereld te eten geven.
3. Transport van levende dieren is onmenselijk. Eet alleen nog vlees dat in de buurt van de kweek geslacht werd.

te van onze landbouwhuisdieren zijn kuddedieren en die vinden samen zijn juist aangenaam.

Besmetting met allerlei vogelziekten van wilde vogels was in de jaren '40 en '50 de voornaamste reden om kippen binnen in kooien te huisvesten. Dat was niet

Deze kippen zijn het volmondig eens met het Belgisch Congres van het Ei en de Belgische Braadkip. Liefde voor het kuiken!

Vind je dit - bij de beesten af? Bedenk dan ook dit: als je een konijn knuffelt, staat het diertje doodsgasten uit...

zo vanzelfsprekend, want duur. Toch bleek het op lange termijn lonend omdat je de dieren gemakkelijker kon scheiden van hun uitwerpselen, zodat het aantal parasitaire infecties geweldig afnam. Als je de kippen opnieuw buiten wil laten scharrelen, duikt dat soort problemen opnieuw op, kijk maar naar wat er gebeurde met de recente uitbraken van vogelpest.

Maar door de grote aantallen dieren neemt de kennis van de boer over individuele dieren ook af. (En iedere boer weet dat elk dier anders is. Het zijn individuen die elk op hun manier op bepaalde situaties reageren. Bij varkens zijn er agressieve staartenbijters zoals er bij mensen relschoppers zijn.) De voorlopig onbeantwoorde vraag is of een stal waar de koeien aangebonden staan maar met een aandachtige, zorgzame boer beter of slechter voor het welzijn van de dieren is dan een stal waarin de dieren los op roosters rondlopen. Nog mooier is het als ze buiten kunnen loslopen. Maar ook als we het zouden willen, kunnen we in Vlaanderen niet al onze runderen heel het jaar buiten laten grazen, zoals de Charolais-koeien in de Franse Bourgogne. Daar wonen veel minder mensen per vierkante kilometer, het landschap is er niet verkaveld. De koeien staan er in kuddes met een stier bij in heuvelachtige weiden met dikke, ondoordringbare oude hagen. Dat soort extensievere veeteelt is hier om ecologische en economische redenen nu eenmaal onmogelijk, als we tenminste in ons kleine landje zelf willen kunnen blijven zorgen voor onze eigen voedselvoorziening.

De toekomst

Het moet en kan anders en beter en daar

wordt met man en macht aan gewerkt, niet alleen op vlak van de regelgeving. Fokveebedrijven zijn nu nog sterk gericht op het selecteren van bijvoorbeeld kippenrassen die weinig voedsel omzetten in zo veel mogelijk grote eieren. Toch zullen ze zich wellicht ook moeten gaan richten op het selecteren van kippensoorten die minder veren pikken. In Duitsland bestaat al een kip met aangeboren blindheid. Blinde kippen pikken niet, maar of dat een oplossing is voor het probleem? Over tien jaar hebben we misschien een kip die geen veren meer pikt en waardoor de snavel intact kan blijven. Maar ook in de natuur is niets gratis, dus de kans is groot dat dat soort kip minder eieren legt, in plaats van 300 per jaar, slechts 290. Dat dier is dus minder productief, het ei zal iets meer kosten, maar de consument zal, mits goed geïnformeerd, hopelijk wel bereid zijn iets meer te betalen voor een dier-vriendelijker ei.

Ook aan de distributiekant van de zaak vergroot het bewustzijn dat dierenwelzijn een betekenisvol onderwerp is. In de adviesraden van bedrijven zoals McDonalds, Burger King of Kentucky Fried Chicken zitten tegenwoordig ethologen die er om hun mening gevraagd worden over dierenwelzijn. Het zijn de eerste (voorzichtige) stappen in de richting van een dierlijke productie die voor meer aandacht heeft dan alleen de winst op korte termijn. Als morgen een belangrijk deel van de consumenten het eist en bereid is daar een kleine meerprijs voor te betalen (10% of zo), dan zullen de producenten in geen tijd het alternatief leveren alsof het nooit anders geweest is. Alles wijst er op dat het groeiende bewustzijn bij burgers en consumenten, zodra die ook hun portemonnee gebrui-

Websites

Koninklijke Maatschappij voor Dierenbescherming (KMDB) - www.veeweyde.be

GAIA - www.gaia.be

Vlaams Informatiecentrum over Land- en Tuinbouw (VILT) - www.vilt.be

Project 'Lekker Dier!?' Vlees in de wei, vlees in de stad, vlees uit de fabriek. www.lekkerdier.be

Leesvoer

Monique Bestman. Kippen houden zonder veren pikken, de biologische legpluimveehouderij als uitgangspunt. Louis Bolk Instituut. 2002

Geertrui Cazaux (red.). Mensen en andere dieren. Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken. Garant, Leuven-Apeldoorn 2001

Paul Cliteur. Universele verklaring van de rechten van het productiedier. Stichting Varkens in Nood, Amsterdam 2003.

Compassion in World Farming Trust. WTO, the greatest threat facing animal protection today. CIWF Petersfield, Hampshire 2002.

Eddie Niesten, Jan Raymaekers en Yves Segers. Lekker Dier!? Dierlijke productie en consumptie in de 19de en 20ste eeuw. Centrum Agrarische Geschiedenis, Leuven, 2003.

Christian Parmentier. Het dier en zijn mensenrechten. Uitgeverij Pelckmans, Kapellen 1996.

Peter Singer. Dierenbevrijding. Uitgeverij de Geus, Breda 1994.

Michel Vandenbosch. Recht voor de beesten. Hadewijch, Antwerpen-Baarn 1996

M.B.H. Visser en F.J. Grommers (red.). Dier of ding. Objectivering van dieren. Pudoc, Wageningen 1988

Vlaams Instituut voor Land- en Tuinbouw. Het imago van de landbouw(er) in Vlaanderen. Onderzoeksrapport. VILT 2002

M.B.H. Visser en E.J. Gommers (red.). Dier Ding, objectivering van dieren. Pudoc Wageningen

OPLOSSING p. 12

De hond linksboven dreigt met aanvallen. De hond linksonder is bang, onderwerpt zich. De twee leeuwen zijn aan 't vechten ... maar maken mekaar wel duidelijk dat het maar om te spelen is.

Kan je nu zelf uitmaken hoe je ook ethisch paling kan kweken?

Cera Foundation steunt Land- en tuinbouw

Cera Foundation wil samen met land- en tuinbouw, milieu- en andere organisaties investeren in welvaart en welzijn voor de sector en voor de gemeenschap en onderschrijft de principes van duurzaam ondernemen. Deze zijn fundamenteel voor de toekomst van de land- en tuinbouwsector in ons land. Cera Foundation draagt dus bij tot een landbouw die op zowel economisch, sociaal als ecologisch vlak aan de huidige behoeften voldoet zonder de toekomstige behoeftevoorziening in gevaar te brengen. Deze publicatie rond 'Dierenwelzijn' is de derde in een reeks rond duurzaamheid in de land- en tuinbouw, nadat eerder al voedselveiligheid en biomassa aan bod kwamen. Cera Foundation bevestigt daarmee het signaal dat de sector zelf focust op deze thema's.

Voor meer informatie over

Cera Foundation: www.cerafoundation.be

ST
STUDIEDAGEN
COMPUTER OP SCHOOL EN THUIS

vervuld met vlot

9, 10 en 11 maart 2004
van 9 tot 17 uur
Flanders Expo Gent

Elk schooljaar voor alle leraren, directie, inspectoren, begeleiders, leerkrachten, studenten en docenten leeractiviteiten

ICT & ONDERWIJS GOEDE PRAKTIJKVOORBEELDEN

Van basis tot en met
hoger onderwijs

100 toepassingen
op school en thuis.
80 praktijkvoorbeelden
40 standhouders

Dinsdag is maand
speciale aandacht
voor leerlingen
en volwassenen

www.cst.be

Wat vinden 18-jarigen van dierenwelzijn?

Het Vlaams Informatiecentrum over Land- en Tuinbouw (Vilt) voerde eind 2003 een enquête uit bij ruim 500 leerlingen.

Mag een dier nooit lijden, om geen enkele reden? Of mag het wel als er voor de mens een economisch voordeel aan vast hangt? Hebben de veemarkten van Anderlecht en Ciney hun kijk op de veehouderij veranderd?

Lees de resultaten van de enquête op www.vilt.be. Naast een rubriek over dierenwelzijn vind je op deze site nog veel meer informatie over de Vlaamse land- en tuinbouw: een dagelijks nieuwsoverzicht, een virtuele varkenshouderij, een bibliotheek met ruim 100.000 referenties...

Dossier op komst:

De waarheid over
varkensvlees

51

SYMPOSIUM

Wat is dierenwelzijn?

23 APRIL 2004

VLAAMS PARLEMENT

info op www.2mens.com

